

«Великі роковини» І. Франка – духовний заповіт українському народові

Іван Якович Франко, безперечно, є однією з найвеличніших постатей у царині української духовності. Діапазону його творчості немає меж. Поет, прозаїк, драматург, історик літератури й фольклорист, перекладач, видавець, громадський і політичний діяч. Відомі його праці і в інших галузях, зокрема, в історії, філософії, економіці, етнографії. До такої різносторонньої діяльності, як згадував сам І. Франко, його спонукали «вдача, те гаряче бажання – обняти цілий круг людських інтересів». Це й стало сенсом життя великого письменника і вченого: Я для геніїв грядущих / Поле дикее орав, / Шлях серед хащів найпущих / Просікав і протирав / Для голодних пік сквапливо / Разовий, не панський хліб / І ставав на всяке жниво / І в'язав свій скромний сніп [3: 3].

З цього «скромного снопа» проросли невичерпні запаси золотого зерна, що живили й живлять нашу літературу, науку, публіцистику, нашу духовну культуру. Адже поставлене Т.Г. Шевченком «на сторожі» слово завжди було на вершині духу Нації, незважаючи ні на які заборони. Але їх, як відомо, було немало.

За своєї доби І. Франко, як і герой його поеми, був українським Мойсеєм. Розвиваючи тисячолітню традицію українського слова, він глибоко вивчав історичні закономірності поступу українського народу, пророкував його майбутній шлях, добре знав потреби своєї сучасності, мислив категоріями соборності.

Письменник своїми творами, як і прикладом активного громадсько-політичного життя, закликав простий люд боротися за вільну власну державу та позбутися тих ознак нації, які пізніше Є. Маланюк назве «вродженим гріхом культурного примітивізму» й здобувати «прозорість ідейної свідомості та стійкість переконань».

Багатогранну творчість І. Франка, як одного з речників національної ідеї, М. Грушевський назве «національним подвигом», а С. Петлюра окреслить його творчий здобуток у статті «Іван Франко – поет національної честі».

На жаль, і до початку ХХІ століття не всі твори І. Франка знайшли шлях до читачів і шанувальників його геніальної постаті. До таких творів належить вірш-пролог «Великі роковини». Цей твір був задуманий і написаний І. Франком як урочистий пролог до вистави «Наталка Полтавка» з нагоди сторіччя від дня появи першої частини «Енеїди» І. Котляревського.

За радянських часів «Великі роковини» побачили світ лише в 21 томі зібрання творів І. Франка, яке виходило в 1926 році. В усіх наступних виданнях, зокрема й в п'ятдесяти tomному, місця цьому твору не знайшлося. До речі, така ж доля спіткала й інші вірші І. Франка, зокрема «Не пора, не пора, не пора», «Розвивайся ти, високий дубе», «Ляхам», «Хрест» та ін. Написані понад століття тому, ці вірші й сьогодні промовляють до нас, нинішніх, живим словом І. Франка, його великою любов'ю до України й закликають нас об'єднувати свої зусилля в боротьбі за власну державу на рідній землі й будувати в ній краще життя: Єднаймося, братаймося / В товариство чесне, / Хай братерством, щирими / трудами / Вкраїна воскресне! [2: 13].

Пролог «Великі роковини» народився у важких роздумах І. Франка над долею українського народу, над його трагічною історією та сподіваннями на соціальне та національне визволення.

Трагедія нашого народу, як писав І. Франко, завжди ґрунтувалася на тому, що в нас було немало відступників і перевертнів. А національну державу може створити тільки сформована нація, яка розуміє, що її невмирущість гарантована не тільки матеріальним багатством, а незламністю її національного характеру, про що і йдеться у «Великих роковинах».

Уперше цей твір прозвучав зі сцени Львівського театру у виконанні актора Лева Лопатинського на урочистому зібранні громадськості міста. Незважаючи на заборону поліції виголошувати другу частину прологу, у якій особливо звучав заклик І. Франка до боротьби за власну державу, актор зумів передати глибокий зміст твору, віру поета в невмирущість українського народу.

Одразу після виголошення в театрі «Великі роковини» були опубліковані в «Літературно-науковому віснику», а потім окремим виданням із портретом І. Котляревського. Видрукували повний текст вірша багато інших видань. Така увага до твору засвідчила, що прогресивна громадськість західноукраїнських земель сприйняла «Великі роковини» як духовний заповіт письменника сучасникам і грядущим поколінням у боротьбі за єдину національну державу, незалежно від Сходу чи Заходу. Отже, можна зробити висновок, що вірш із моменту появи вийшов за межі прологу до вистави «Наталка Полтавка» і сприймався в суспільстві як символ національного та духовного відродження українського народу.

Твір побудовано на романтичних прийомах умовності на зразок вірша Т. Шевченка «За байраком байрак» із циклу «В

казематі» та фольклорних легенд про невмирущих героїв, які встають із могил, щоб оцінити дії своїх нащадків, за долю яких вони полягли в боях з ворогами України. Пізніше, у 1902 р., такий художній прийом застосовує М. Старицький під час написання балади «Гетьман», яка теж з'явилася в хрестоматіях нововведених творів до шкільної програми в кінці ХХ ст.

Покликаючись на текст «Енеїди», І. Франко устами козака Невмираки, який, уставши з козацької могили, виступає в творі символом незнищенності України, у художніх картинах трагічної історії України детально відтворив її криваві сторінки, зіставивши різні епохи, оспівав героїчні традиції, споконвічні прагнення українського народу, його віру в кращу долю своєї нації: Лиш борися, не мирися, / Радше впадь, а сил не трать, / Гордо стій і не корися, / Хоч пропадь, але не зрадь! [2: 49].

Зрозуміло, що такі Франкові заповіді не могли потрапити до видань його творів у всі періоди переслідування борців за національне визволення. Навпаки, ставилася мета приглушити національні мотиви в творчості не тільки І. Франка, а й Т. Шевченка, Лесі Українки, що завдавало великої шкоди нашій національній культурі. Адже багатьом поколінням українців творчість наших духовних пророків трактувалась однобоко, у викривленому світлі. Не обійшла «чаша сія» і творчості І. Франка та його вірш «Великі роковини».

Як у художніх творах, так і в публіцистичних працях І. Франко проявляв значний інтерес до проблем української еміграції. Він добре знав її причини, співчував переселенням, але до еміграції, як явища, ставився негативно. Як і інші письменники, І. Франко вважав, що українцям треба об'єднувати свої зусилля: позбуватися рабської психології, боротися за власну державу та будувати в ній краще життя. У «Великій роковині» письменник гостро таврує тих, хто залишає рідну землю, шукає кращої долі в чужих краях замість того, щоб разом зі співвітчизниками боротися за соціальну справедливість на своїй землі й у своїй державі: І рушили – народам на наругу! / Пішли нової матері шукать. / В серцях згасили навіть тую тугу, / Що тягне пса у рідній буді спать! / Де йдеш Енею? Пугу! Пугу! Пугу! / Не чують! / Дарма кликать і гукать! / Ідіть! Несіть народам всім для виду / Жебрацьку торбу і лице для стиду! [2].

Гостро тавруючи таку позицію українців, І. Франко одночасно звертається до сучасників, а також із заповітом до нащадків: Кожний думай, що на тобі / Мільйонів стан стоїть, / Що за долю мільйонів / Мусиш дати ти одвіт [2: 49].

Будучи солідарним із Т. Шевченком, П. Кулішем, М. Костомаровим, Лесею Українкою, Іван Франко досить гостро

піддає критиці негативні риси українського менталітету, наш рабський дух, що віками втовкмачувався українству його поневолювачами. Тут доречно згадати його слова... «ти брате любиш Русь як хліб і кусень сала, я ж гавкаю раз в раз, аби вона не спала», якими він висловив своє завдання як духовного пророка. У «Великих роковинах» І. Франко шляхом порівнянь із іншими народами прагне пробудити наш сором, схаменутися нарешті: Ми всі такі! Що в інших ганьби знак – / Се ми приймаємо, як хліб насущний! / У інших ренегат – у нас добряк; / У інших підлий – в нас старшим послушний; / У інших скажуть просто, ясно так: / Безхарактерний, - в нас лиш простодушний. / Не стало стиду в нас! Ми в супокою / Спідлимось, ще й горді підлотою [2: 42].

У поемі постають страшні сторінки нашої історії, образ залитої кров'ю України-руїни, згадуються битви під Берестечком і Полтавою, Андрусівська угода: Ох, не сходи ти сонце, на Україні! / Злякаєшся тих згарищ і руїн / Осліпніть очі, тут же, в сій годині, / Ще й той страшенний образ, наче шпін, / не вбився в серце і не пік віднині / Страшніше пекла! Що се? Чути дзвін! / Се ангел дзвонить по мертвим народі, / Бо щоб живий хтось був?... Подумать годі! [2: 43].

Побачивши таку руїну, старий козак Невмирака знову лягає в могилу.

Але ж поет мріє побачити Україну розквітлою, її народ щасливим і духовно багатим, той народ, який береже історичну пам'ять, рідне слово, традиції, примножує здобутки звияжців, які полягли в боротьбі за кращу долю.

З виразом найвищої радості вже помолоділий козак Невмирака, знову вставши з могили через сотню літ, сприймає не вмерлу Україну й збережені духовні цінності українського народу: Боже, наше рідне слово! / Наша пісня ще живе! / І про нас ще пам'ятає / Покоління те нове! / Ще співає про козацтво, / Про його кривавий бій / Ах, значить, ще не в могилі / Той народ коханий мій!.. [2: 45]. Ще українець збирає / Із сих нив для себе хліб, / І не топче чужаниця / Нашу славу і наш гріб! [2: 47].

Козак Невмирака бачить серед українського люду потомків Енея, які колись «накивали п'ятами» з України, а тепер повернулися додому, і радіє, що нарешті: Ті під материні крила / Знов згорнулись в любові, / І бажають в рідній хаті / Рай зготовити собі [2: 47].

Таким чином, автор закликає до соборності, до єдності українців у власній національній державі.

У поемі певну увагу приділено образу Богдана Хмельницького, під проводом якого козацтво неодноразово здобувало перемогу над ворогами. Іван Франко зазначає, що: То був, браття, той розмах, / Що історію Вкраїни / Повернув на інший шлях [2: 49].

Однак, оцінивши роль Богдана Хмельницького в історії України, І. Франко наголошує на тому, що боротьба за волю українського народу продовжується й треба готувати себе до неї в нових умовах: До великого моменту / Будь готовий кожний з вас / Кожний може стать Богданом / Як настане слухний час [2: 47].

Поет закликає, як він каже, «кожного», маючи на увазі борців за волю, кувати нині іншу зброю, ніж була у війську Богдана, і проявляти в цій війні гострий розум і сталю волю. В іншому випадку: Пропаде кривава праця / Многих, многих поколінь. / У таких думках держися / І дітей своїх ховай! / Коб лиш чистая пшениця, – / Буде паска й коровай [2: 50].

Перемога в боротьбі дається нелегко й чекати, що її хтось здобуде для нас, не варто. Перемагати треба вчитися, ураховувати досвід попередніх поколінь, щоб здобутками народу не заволоділи, як це часто буває, люди з нечистою совістю й корисливими інтересами.

Поет вірить у пробудження українського народу, у сили молодого покоління, яке, узявши в сильні руки звитяжний меч перемоги, пронесе його до «побідного» кінця й не зрадить ідеалам українського народу.

Тож пророчо й сьогодні звучать фінальні рядки поеми: Довго нас недоля жерла / Досі нас наруга жре, / Та ми крикнім: «Ще не вмерла, / Ще не вмерла і не вмере» [2: 50].

Таким закликом завершується міфічна суть прологу.

Незважаючи на плин часу, «Великі роковини» Івана Франка й нині промовляють до наших сердець, релігійних і національних почуттів емоційно-художньою мовою, поетичною щирістю, мистецькою самотністю, високим патріотичним зарядом, закликають до взаєморозуміння та єднання у власній державі.

Високо оцінюючи подвижницьку працю Івана Франка, а це понад 4 тисячі творів різних жанрів, М. Зеров писав: «В цім героїчнім напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою – і полягає та величність І. Франка, у якій тепер не сумнівається, здається, ніхто, і яка не дозволить, хоч як би змінювались умови нашого життя, забути його як поета» [6: 24].

Література

1. Франко І. Твори: у 20 т. – К., 1956. – Т. 19. – С. 312.
2. Франко І. Встане слава мати Україна / Впорядкування та вступна стаття Ф. Погребенника. – К., 1996. – С. 13-14.
3. Франко І. Літературно-критичні статті. – К., 1950. – С. 3-14.
4. Лепкий Б. Три портрети. – Л., 1998. – С. 7-8.
5. Погребенник В. Українська класична література (кінець ХІХ-ХХ ст.). – Л., 1998. – С. 94-106.
6. Зеров М. Франко – поет // Твори: В 2-х т. – К., 1991. – Т. 2.